

BO'LAJAK INGLIZ TILI O'QITUVCHILARINING SOTSIOLINGVISTIK KOMPETENTLIGINI MUSTAQIL TA'LIM JARAYONIDA RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

H.R.Fattoyeva¹

1. O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti, Pedagogika va psixologiya kafedrasida mustaqil izlanuvchisi, orcid:009-0006-6572-858X

Mas'ul muallif: Fattoyeva Hanifa
Rafqat Qizi, O'zbekiston davlat
jahon tillari universiteti,
Pedagogika va psixologiya
kafedrasida mustaqil izlanuvchisi,
orcid:009-0006-6572-858X.

Accepted: 11 Avgust 2026
Published: 11 Avgust 2026

Copyright: © 2026 by the
author(s). Licensee Buxoro xalqaro
universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Fattoyeva, H. R.
BO'LAJAK INGLIZ TILI
O'QITUVCHILARINING
SOTSIOLINGVISTIK
KOMPETENTLIGINI MUSTAQIL
TA'LIM JARAYONIDA
RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI
/ H. R. Fattoyeva // Buxoro xalqaro
universiteti ilmiy axborotnomasi.
— 2026. — T. 7, № 2. — B.
212-215.

Annotatsiya. Mazkur maqolada, bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining sotsiolingvistik kompetentligini mustaqil ta'lim jarayonida rivojlantirish metodikasi ilmiy nazariy jihatdan yoritib berilgan. Shuningdek maqolada, ingliz tili o'qituvchisining kasbiy tayyorgarligida sotsiolingvistik kompetentlikning o'rni, xalqaro til ta'limi standartlarida (CEFR va boshqalar) sotsiolingvistik kompetentlikka qo'yiladigan talablar to'g'risida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: sotsiolingvistik kompetentlik, bo'lajak ingliz tili o'qituvchisi, mustaqil ta'lim, CEFR, kommunikativ kompetensiya, kasbiy tayyorgarlik, ingliz tilini o'qitish metodikasi, madaniyatlararo kompetensiya.

ТЕХНОЛОГИЯ ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ПРОЦЕССЕ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ

Аннотация. В статье представлен теоретический анализ методики формирования социолингвистической компетенции будущих учителей английского языка в рамках самостоятельной работы. Также рассматривается роль социолингвистической компетенции в профессиональной подготовке преподавателей английского языка и анализируются требования к ней, закрепленные в международных стандартах языкового образования (таких как CEFR).

Ключевые слова: социолингвистическая компетенция, будущий учитель английского языка, самостоятельное обучение, CEFR, коммуникативная компетенция, профессиональная подготовка, методика преподавания английского языка, межкультурная компетенция.

METHODOLOGY FOR DEVELOPING THE SOCIOLINGUISTIC COMPETENCE OF FUTURE ENGLISH TEACHERS DURING INDEPENDENT STUDY

Abstract. The article presents a theoretical analysis of the methodology for developing the sociolinguistic competence of prospective English language teachers within the framework of independent study. It also examines the role of sociolinguistic competence in the professional training of English language teachers and analyzes the requirements for it established in international standards of language education (such as the CEFR).

Keywords: sociolinguistic competence, prospective English teacher, autonomous learning, CEFR, communicative competence, professional training, English language teaching methodology, intercultural competence.

Kirish. Oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining sotsiolingvistik kompetentligini mustaqil ta'lim jarayonida rivojlantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interaktiv metodlar hamda raqamli ta'lim resurslaridan samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012 yil 10 dekabrda "Chet tillarini o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida"gi PQ-1875 qarorida ham ayni vaqtda chet tillarini o'rganish tizimida ilg'or axborot va media-texnologiyalardan foydalanish masalasiga alohida e'tibor berish zarur ekanligi qayd etilgan.

Shu bois, bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining sotsiolingvistik kompetentligini mustaqil ta'lim jarayonida rivojlantirishda media-texnologiyalardan samarali foydalanish ta'limning dolzarb pedagogik vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki ta'lim texnologiyalar mustaqil ta'limning mazmuni va imkoniyatlarini kengaytirib, talabalarning autentik til materiallari, raqamli ta'lim resurslari hamda madaniyatlararo muloqot muhiti bilan mustaqil ishlashini ta'minlaydi. Bu esa ularda kommunikativ faoliyatni ijtimoiy-madaniy me'yorlarga muvofiq tashkil etish ko'nikmalarini shakllantirish va sotsiolingvistik kompetentlikni rivojlantirishning muhim pedagogik sharti sifatida namoyon bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 19 maydagi 312-sonli "Xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirishni samarali tashkil etish chora-tadbirlari

to'g'risida"gi qarorida o'quv jarayonini metodik jihatdan qo'llab-quvvatlash, o'quvchilarning asosiy til ko'nikmalarini mustahkamlash va ularni amaliy faoliyatda qo'llashga ko'maklashish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Mazkur vazifalarni amalga oshirishda bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining sotsiolingvistik kompetentligini mustaqil ta'lim jarayonida rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki mustaqil ta'lim talabalarga til ko'nikmalarini autentik manbalar, media-texnologiyalar va raqamli ta'lim resurslari asosida mustaqil takomillashtirish, turli ijtimoiy-madaniy kommunikativ vaziyatlarni tahlil qilish hamda nutqiy etiket me'yorlarini amalda qo'llash imkoniyatini yaratadi. Bu esa sotsiolingvistik kompetentlikni shakllantirish orqali bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shu nuqtai nazardan, mazkur qarorda belgilangan vazifalarni samarali amalga oshirish bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining sotsiolingvistik kompetentligini mustaqil ta'lim asosida rivojlantirishning nazariy va metodik asoslarini takomillashtirishni taqozo etadi.

"Kompetentsiya" va "kompetentlik" tushunchalari mazmunan bir xil maqsadga qaratilsada, mohiyatan bir-biridan qisman farq qiladi. "Kompetentlik" amaliy faoliyat bilan bog'liq bo'lib, tajriba orqali kompetentsiya talablarini bilim, ko'nikma, malaka orqali namoyon etish darajasi demakdir. "Kompetentlik" insonning bilimi, intellektual va shaxsiy tajribasiga asoslanadigan ijtimoiy-sotsiolingvistik faoliyatidir"

Ilmiy-nazariy adabiyotlarda izohlanishicha, sotsiolingvistik kompetentsiya so'zlovchining biror bir nutqiy vaziyat, kommunikativ maqsad va xohish-istagidan kelib chiqqan holda kerakli lingvistik shakl, ifoda usulini tanlash imkonini yaratadi. Shu sababli oliy ta'limda ixtisoslikni hisobga olganda lingvistik shakl, ifoda usuli turlicha bo'lishini e'tiborga olish lozim.

Sotsiolingvistik kompetentsiya, shuningdek, ijtimoiy-madaniy kompetentsiyani o'z ichiga olib, autentik nutqning milliy xususiyatlarini: o'zi yashayotgan mamlakatning urf-odatlarini, qadriyatlarini, marosimlari va boshqa milliy-madaniy xususiyatlarini bilish hamda tili o'rganilayotgan mamlakat bilan taqqoslagan holda taqdim eta olish qobiliyatini ko'zda tutadi.

Ya'ni mos kommunikativ vaziyatda diskurs tanlay olish;

-yuzaga kelgan muammoning mohiyatini tushuntira olish va mijozga zaruriyat tug'ilganda rozilik borasidagi xizmatni taqdim qiluvchi shaxsga tushuntira bilish;

-til shakllarini tanlay bilish va ularni nutqiy mavzu bo'yicha kommunikativ vaziyatlar doirasida sotsiolingvistik matnga muvofiq tarzda qo'llay va o'zgartira olish;

-til egalarida hayratlanish yoki achchiqlanishni uyg'otmaydigan, ular uchun tabiiy, odatiy sanalgan muomalada muloqot qila olish kabilar tahlil qilinadi.[3]

Sotsiolingvistik kompetentlik - bu shaxsning muayyan til jamoasida qabul qilingan ijtimoiy-madaniy me'yorlar, nutq etiketi, muloqot qoidalari va tilning ijtimoiy variantlari haqidagi bilimlarga ega bo'lishi, shuningdek, ushbu bilimlarni turli kommunikativ vaziyatlarda maqsadga muvofiq va samarali qo'llay olishga tayyorligi hamda qobiliyatini ifodalovchi integrativ kompetentlikdir.[10]

Bo'lajak ingliz tili o'qituvchisining sotsiolingvistik kompetentligi - ingliz tilida muloqot qilishda turli ijtimoiy va madaniy omillarni hisobga olgan holda nutqiy birliklarni to'g'ri tanlash, ingliz tilidagi nutqiy etiket me'yorlariga rioya qilish, tilning ijtimoiy variantlarini anglash va ularni ta'lim hamda real muloqot jarayonida maqsadga muvofiq qo'llay olishga doir bilim, ko'nikma, malaka va shaxsiy sifatlar majmuasidir.

Sotsiolingvistik kompetentlikning asosiy tarkibiy qismlari:

sotsiomadaniy bilimlar – xalqning milliy qadriyatlarini, an'analari, urf-odatlarini, madaniyatini bilish;

nutqiy etiket bilimlari – salomlashish, murojaat qilish, minnatdorchilik bildirish, uzr so'rash, xayrlashish kabi nutqiy formulalardan o'rinli foydalanish;

ijtimoiy rollarga mos muloqot qilish ko'nikmasi – suhbatdoshning yoshi, maqomi, kasbi va munosabat darajasiga qarab til vositalarini tanlash;

tilning ijtimoiy variantlarini anglash – rasmiy va norasmiy uslub, dialekt, jargon, sleng kabi til ko'rinishlarini farqlash va o'rinli qo'llash;

madaniyatlararo muloqot kompetentsiyasi – turli madaniyat vakillari bilan samarali muloqot qilish va madaniy farqlarni inobatga olish.

Adabiyotlar tahliliga tayanib ta'kidlash mumkinki, sotsiolingvistik kompetentlik o'ziga xos xususiyatlar tizimiga ega bo'lib, mazkur xususiyatlarni aniqlash va hisobga olish uni mustaqil ta'lim jarayonida rivojlantirish metodikasini ilmiy asosda shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki sotsiolingvistik kompetentlikning mazmuni, tarkibiy komponentlari hamda namoyon bo'lish mexanizmlari mustaqil ta'limning maqsad, mazmun, metod, vosita va baholash mezonlarini belgilashda asosiy metodologik omil sifatida xizmat qiladi. Mazkur pedagogik omillar tizimiga:

-mustaqil ta'limning maqsadli tashkil etilishi;

-sotsiolingvistik mazmunga ega o'quv materiallarini tanlash va tizimlashtirish;

-kompetentsiyaviy, kommunikativ va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar integratsiyasini ta'minlash;

-keys, loyiha, muammoli vaziyat, raqamli ta'lim resurslari kabi interaktiv metod va texnologiyalardan samarali foydalanish;

-talabalarining mustaqil bilish faoliyati, tanqidiy va refleksiv fikrlashini rag'batlantirish;

-autentik til muhiti va madaniyatlararo muloqot elementlarini mustaqil ta'lim mazmuniga integratsiya qilish;

-sotsiolingvistik kompetentlikning rivojlanish darajasini aniqlashga xizmat qiluvchi baholash mezonlari hamda diagnostik vositalarni qo'llash kiradi.

Alohida e'tirof etish lozimki, bo'lajak ingliz tili o'qituvchilari sotsiolingvistik kompetentligini shakllantirishda nutq o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ular nutq tempi, ohang-nutq balandligi, nutqiy aktlar, tinglash, auditorlik qobiliyati kommunikatsiya davomida muhim didaktik xususiyatga egadir. Kommunikativ jarayonni amalga oshirishda sub'ektlar harakatining identifikatsiyasi uchun nutqiy akt ko'rinishi va tuzilmasini aniqlash lozim.

Lingvist olimlarning fikrlariga ko'ra, nutqiy akt tuzilmasi 3 tarkibiy qismdan iborat:

- 1) illokutsiya - so'zlovchi maqsadi;
- 2) lokutsiya - tilga chiqarish, ifodalash;
- 3) perllokutsiya - tinglovchiga nutqiy ta'sir natijasi.

Nutqiy aktlarning quyidagi toifalari farqlanadi:

- 1) Assertivlar: ta'kidlar, ma'lumotlar, qoidalar va h.
- 2) Direktivlar-buyruqlar, iltimoslar, talablar, taqiqlar, ruxsatlar, maslahatlar, savollar va h.
- 3) Komissivlar-majburiyatlar, va'dalar, ishonitirishlar, kafolatlar, qasamlar, tahdidlar va h.
- 4) Deklarativlar - e'lonlar, nimaningdir ochilishi, yopilishi, qarorlar, tayinlanishlar va h.k.
- 5) Ekspressivlar - rahmatlar, uzrlar, hamdardlik, tabrik, maqtov, shikoyatlar va h. Bu didaktik qoidalar sotsiolingvistik bilim, malaka va ko'nikmalarni shakllantirishda o'qituvchi va talaba o'rtasidagi kommunikatsiya jarayonida o'z natijasini namoyon etmogi lozim. [10]

Demak, sotsiolingvistik kompetentlik kommunikativ kompetentlikning muhim tarkibiy qismi va uni shakllantirishning zarur bosqichi hisoblanadi. Chunki shaxs til birliklarini ijtimoiy-madaniy muhit, muloqot vaziyati, suhbatdoshning ijtimoiy maqomi va nutqiy etiket talablariga muvofiq qo'llay olmas ekan, to'liq kommunikativ kompetentlikka erisha olmaydi. Kommunikativ kompetentlik esa lingvistik, sotsiolingvistik, pragmatik, diskursiv va strategik kompetentsiyalar integratsiyasi natijasida shakllanadi.

Shu nuqtai nazardan, bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining sotsiolingvistik kompetentligini mustaqil ta'lim jarayonida rivojlantirish kommunikativ kompetentlikni shakllantirishning muhim pedagogik sharti hisoblanadi. Mustaqil ta'lim jarayoni talabalarga autentik manbalar bilan ishlash, turli kommunikativ vaziyatlarni mustaqil tahlil qilish, madaniyatlararo muloqot xususiyatlarini o'rganish, nutqiy etiket me'yorlarini o'zlashtirish hamda refleksiv baholash orqali sotsiolingvistik bilim, ko'nikma va malakalarini bosqichma-bosqich rivojlantirish imkonini beradi. Natijada, mustaqil ta'lim jarayonida shakllangan sotsiolingvistik kompetentlik bo'lajak o'qituvchining kommunikativ kompetentligini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining sotsiolingvistik kompetentligini mustaqil ta'lim jarayonida rivojlantirishda beriladigan bilim, malaka va ko'nikmalar ta'lim mazmuniga kreativ yondashuvni talab etadi. Bu jarayon talabalarining mustaqil fikrlash, til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlikni anglash, turli kommunikativ vaziyatlarda munosib nutqiy xulqni tanlash hamda kasbiy faoliyatda sotsiolingvistik me'yorlarga amal qilish kompetentsiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Demak, mustaqil ta'limni samarali tashkil etishda innovatsion pedagogik metodlar, raqamli ta'lim vositalari hamda kompetentsiyaviy yondashuvga asoslangan texnologiyalardan maqsadli foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Jumladan, keys-metod talabalarda turli ijtimoiy-madaniy kommunikativ vaziyatlarni tahlil qilish, muammoli holatlarga echim topish va qaror qabul qilish qobiliyatini shakllantiradi.

Loyiha metodi esa autentik manbalar bilan ishlash, madaniyatlararo muloqotga oid materiallarni mustaqil izlash, tahlil qilish va ijodiy mahsulot yaratish orqali sotsiolingvistik kompetentlikning kognitiv, amaliy va refleksiv komponentlarini rivojlantiradi.

Portfolio texnologiyasi talabaning mustaqil ta'lim jarayonidagi yutuqlari, ijodiy ishlari, refleksiv kuzatuvlari va o'z-o'zini baholash natijalarini tizimli ravishda jamlash imkonini beradi. Bu esa shaxsiy ta'lim traektoriyasini shakllantirish va kasbiy o'sish dinamikasini kuzatishga xizmat qiladi.

Veb-kvest texnologiyasi internet resurslari, autentik matnlar, videolar, podkastlar va raqamli platformalar asosida talabalarining mustaqil faoliyatini tashkil etadi. Bunda talabalar turli mamlakatlarda qabul qilingan nutqiy etiket, ijtimoiy me'yorlar, madaniy qadriyatlar va muloqot strategiyalarini qiyosiy tahlil qilish orqali madaniyatlararo kommunikativ kompetentsiyalarini boyitadilar.

Refleksiv topshiriqlar esa talabalarining o'z faoliyatini tahlil qilish, erishilgan natijalarni baholash, yo'l qo'yilgan xatolarni aniqlash va ularni bartaraf etish strategiyalarini ishlab chiqishga xizmat qiladi. Refleksiya jarayonida talabalar o'zlarining sotsiolingvistik bilimlari, muloqot madaniyati va kasbiy tayyorgarlik darajasini tanqidiy baholash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Shunday qilib, mustaqil ta'limga asoslangan keys, loyiha, portfolio, veb-kvest va refleksiv topshiriqlardan kompleks foydalanish bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining sotsiolingvistik kompetentligini tizimli rivojlantirishga, ularning mustaqil ta'lim faolligini oshirishga, madaniyatlararo muloqotga tayyorligini mustahkamlashga hamda zamonaviy ta'lim muhitida raqobatbardosh pedagog sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Bu texnologiyalarning integratsiyalashgan qo'llanilishi kompetentsiyaviy yondashuv talablariga to'liq javob beradi va ta'lim sifati hamda samaradorligini oshirishning muhim pedagogik sharti hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining sotsiolingvistik kompetentligini mustaqil ta'lim jarayonida rivojlantirish zamonaviy ta'limning ustuvor vazifalaridan biri bo'lib, bu

jarayonni kompetentsiyaviy yondashuv, media-texnologiyalar, autentik o'quv materiallari va raqamli ta'lim resurslari asosida tashkil etish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim pedagogik sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Chet tillarini o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-1875-son qarori // Xalq so'zi. – 2012. – 11-dekabr. – № 240 (5660).
- [2] O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirishni samarali tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 312-son qarori [Elektron manba]. – 2021. – URL: https://lex.uz/uz/docs/5431845[https://lex.uz/uz/docs/5431845].
- [3] Risqulova K. Dj. Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilari sotsiologiyistik kompetentligini shakllantirish tizimi : ped. fan. dok. (DSc) ... dis. / K. Dj. Risqulova. – Toshkent, 2017.
- [4] Azizova F. S. Oliy ta'lim muassasalari talabalariga ingliz tili frazeologizmlarini o'rgatishning lingvomadaniy xususiyatlari (ingliz va o'zbek tillari misolida) : ped. fan. fal. dok. (PhD) ... dis. / F. S. Azizova. – Toshkent, 2019.
- [5] Himmataliyev D. O. O'quv-tarbiya jarayonida o'quvchilarning sotsiologiyistik madaniyatini milliy qadriyatlar asosida rivojlantirish : ped. fan. nom. ... dis. / D. O. Himmataliyev. – Toshkent, 2003. – 190 b.
- [6] Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati / A. Hojiyev. – Toshkent : O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2002. – 164 b.
- [7] Umarov B. Innovatsion kompetentli pedagoglarning shakllanishida mustaqil ta'lim muhim vosita sifatida / B. Umarov // Zamonaviy ta'lim / Sovremennoye obrazovaniye. – 2014. – № 8. – B. 15.
- [8] Urazova M. B. Bo'lajak sotsiologiyistik ta'lim pedagogini loyihalash faoliyatiga tayyorlash texnologiyasini takomillashtirish : ped. fan. dok. ... dis. avtoref. / M. B. Urazova. – Toshkent, 2015.
- [9] Sattarov T. K. O'qituvchilik bo'yicha amaliy mashg'ulotlarda bo'lajak chet tili muallimining sotsiologiyistik malakalarini shakllantirish (ingliz tili materialida) : ped. fan. dok. ... dis. / T. K. Sattarov. – Toshkent, 2000. – 373 b.
- [10] Riskulova K. J. Didakticheskiye osobennosti formirovaniya professionalnoy kompetentsii budushchikh uchiteley angliyskogo yazyka / K. J. Riskulova // Society, Integration, Education : Proceedings of International Scientific Conference. – Latvia, 2016.